

LŐKÖS ISTVÁN

A magyarság a modern lengyel irodalomban (1919–1989)

JEGYZET D. MOLNÁR ISTVÁN KÖNYVÉRŐL

Közép- és Kelet-Európában az egymás szomszédságában élő népek nemzetkarakterológiája kölcsönösen megjelenik az egyes nemzeti irodalmakban. Egy-egy, a szép-irodalom eszközeivel megjelenített nemzetkép számtalan történelmi, politikai, geopolitikai tényező függvényében formálódott, motiváltsága így esetenként más és más jellegű. Az előjel hol pozitív, hol negatív, természetesen a megjelenített nemzet javára vagy rovására. A jelenség komparatív feldolgozásra serkentő és időszzerű is – lévén, hogy azt számtalanszor évszázados traumák, balítéletek terhelték s terhelik ma is, ráadásul – a politikai széljárástól függően – szélsőségekkel, prekoncepciókkal, elfogultságokkal testálódik tovább, nemzedékről nemzedékre, némelykor egészen napjainkig. Példaként az ukrán-lengyel viszony éppúgy említhető, miként a román és a magyar, a magyar és a szerb, a szlovák és a magyar, a lengyel és a szlovák stb. Az esetek többségében a szomszédos országok irodalmainak magyarságképe sem nélkülözi a prekoncepciókat, jóllehet, van példa a nemzetkép tárgyilagos, előítéletektől mentes megjelenítésére is. Épp ezért lenne célszerű mielőbb szembenézni a jelenséggel, ha csak – nemzetként – egy-egy tanulmány erejéig is, oly módon pl., amint azt Molnár Gusztáv tette *A román nacionalizmus magyarságképe* c. írásában (*Áttűnések*. Szerk.: Balogh M.–Berkes T.–Krasztev P., Bp., 1992.)

A diszciplínák (kroatisztika, bohemisztika, szlovakisztika, polonisztika stb.) művelői természetesen jól tudják: a tárgyyszerű kép megrajzolásának előfeltétele a tüzetes filológiai vizsgálódás. A szlovák, a horvát és a szerb irodalomban megjelenő magyarság-élmény és -kép esetében ez fokozott kíváncsi is a több évszázadot átfogó kapcsolatrendszerből fakadóan. Hasonló helyzettel szembesülünk a magyar nemzetkarakterológia lengyel irodalmi vetületének esetében is. D. Molnár Istvánt vélhetően épp ez a felismerés ösztönözte, amikor a modern lengyel irodalom utóbbi hét évtizedében körvonalazódó magyarságkép tényeit gyűjtötte csokorba, s adta közre.

A bő másfélszáz lap terjedelmű könyv körültekintő és sokirányú munka gyümölcse, s kalauz egy olyan terepen, amelyről a magyarországi olvasónak csak gyér információi vannak. Annak ellenére, hogy a magyar-lengyel történelmi és irodalmi kapcsolatok historiájának számos fejezetéről már több mértékadó könyv, tanulmány is készült. (Bojtár Endre, Csapláros István, Divéky Adorján, Gömöri György, Hopp Lajos, Pálfalvi Lajos és mások munkásságára gondolunk). Fehér folt maradt viszont a legújabb idők kapcsolattörténetének megannyi szegmentuma, holott – s ezt D. Molnár eredményei tanúsítják – bőven van feltárandó, történeti és esztétikai interpretációra váró tényanyag.

Az természetesen a polonisztikában járatlanok számára is gyanítható volt, hogy a lengyel-magyar történeti múlt megannyi kapcsolódási pontja, kötődése (Paulus Cros-

nensis, Balassi Bálint, Báthori István, Bem József, Dembiński Henryk neve juthat eszünkbe mindenekelőtt) a 19-20. században sem maradt folytatás nélkül. A monarchiában (Galícia területén) élő lengyeliségnek – csupán a közös államalakulathoz tartozás okán is – nyilván volt valamiféle (közvetlen vagy közvetett) magyarságélménye és -képe. A kárpátaljai lakosságot és a Kárpátokon túl élő lengyeleket pl. lényegében csak néhány tíz kilométernyi távolság választotta el, s a határ átjárhatósága nemigen okozott nehézséget. A ferencjózsefi időkben Galiciában állomásozó katonaság magyar egységei is vélhetően felidéztek a lengyelhoniakban az 1848-49-es szabadságharc közös emlékeit. A két világháború közötti Lengyelország végnapjainak tragédiáját s a menekültek magyarországi befogadását pedig már katartikus élményként élte meg a lengyeliség, közöttük írástudók is, Stanisław Vincenz éppúgy, mint Kazimiera Hłakowiczówna avagy a náluk fiatalabb Lew Kaltenbergh és Adam Bahdaj.

Az élmény alkotássá érlelődése persze hosszú folyamat, ha pedig formába öntését politikai direktívák zavarják, sőt olykor gátolják, úgy a művek napvilágra kerülése tovább várhat magára.

Az 1919-1989 közötti évtizedek lengyel irodalmát szemlélve D. Molnár István lényegében mindezek vetületét konstatálhatja s fel is fejt mindama reflexiókat, amelyekből a korszak magyarságképe összeáll. Az adataiból körvonalazódó magyar nemzetkép nem tanulságok nélküli. Közép-Európa 1918 utáni geopolitikai átrendeződése a lengyel-magyar kapcsolatokban is változásokat hozott, s ez az irodalmat sem hagyta érintetlenül. A közös történelmi múlt (Várnai László, Báthori István kora) megjelenítésének kezdeti dominanciája után és mellett főleg az első világháborús témák gyarapodnak, de érdeklődés mutatkozik a korabeli Magyarország viszonyai iránt is. A szerző ez utóbbi körbe tartozó szépírói alkotások mellett számottevő publicisztikai anyagot, történelmi esszét is lajstromozhatott. E művekből sem hiányoznak a lengyel-magyar közös múlt motívumai s a már korábról ismert, a magyarságot minősítő olyan sztereotípiák, mint a férfiak lobbanékonyasága, a sötét hajú szép nők, a vendégszeretet, a cigányzene, a tokaji bor stb., ám ott vannak – ezeknél fontosabbakként – a politikai célzatú reflexiók és politikai problémák is. A Trianon-szindróma mindenekelőtt, amelyet Czesław Straszewicz *Wystawa bogów (Istenkiállítás)* c. regénye már nem csupán a magyar, hanem a cseh, román, jugoszláv nemzetképet minősítő összefüggésben ábrázol, s amelynek magyar reakcióját jellemezve Zofia Kossak-Szczucka pedig úgy látja: a magyarok „imponáló méltósággal” viselik és „fejezik ki Trianon okozta fájdalmukat”. A Magyarországot sújtó trianoni szerződésre külföldi szépíróként alighanem a legelső között reagáló Marin Zdziechowski 1920-ban megjelent történelmi esszéjében (*Magyarország tragédiája és a lengyel politika*) még keményebben fogalmaz. Úgy véli: a Nyugat igazságtalanul bánt a magyarsággal, amikor koncként vetette oda a románoknak és a szlávoknak, s a lengyel-magyar politikai együttműködést sürgeti – a germán és az orosz nagyhatalmi törekvéseket ellensúlyozandó.

D. Molnár István könyvének egyik legérdekesebb fejezete az „egész Európában példa nélkül álló” emigrációs lengyel irodalom szemléje. Itthon is, Lengyelországban is méltatlanul kevés szó esett-esik róla, pedig nem középszerű írók, költők, esszéisták, történettudósok csinálták, hanem azóta klasszikussá lett mesterek, közöttük pl. az Adyt fordító Hłakowiczówna s eposzi méretű „regényfolyama”, a *Na wysokiej poloninie (Magas fennsíkon)* utolsó részét ezekkel az Ady-sorokkal bevezető Stanisław Vincenz: „Boldog ki mindig újra kezd / Boldog kit az élet maraszt / Boldog aki vígan kaszál / Boldog aki paraszt.”

Az újrakezdés boldogságát e nemzedék(ek) esetében, sajnos, megpróbáltatások sokasága tette fanyarrá, ha nem keserűvé, ám mégis „újra kezdték”, s ennek az újrakezdésnek lett gyümölcse pl. a modern magyar irodalom lengyel recepciójának megélénkülése. Iflakowiczówna 1943-ban kötetbe gyűjtve adta közre Budapesten Ady-fordításait, a Petőfi-átköltéseket ugyanitt a lengyel emigráns sajtóban, Stanisław Vincenz és Adam Bahdaj közreműködésével pedig egy lengyel nyelvű Áprily-válogatást. De a jeles költőnő érdeme volt az *Ábel a rengetegben* s számos Jékely-vers lengyel nyelvű tolmácsolása is.

A magyarságképet gazdagító művek szerzői között az elsőség vitathatatlanul Stanisław Vincenzé. D. Molnár István nem mulasztja el hangsúlyozni, milyen jelentőségű nála az Adyéval rokonítható Duna-élmény, s azt sem, hogy a Duna- és a Tiszatáj magyarjairól rajzolt képet Németh László nézetei is motiválják. Gondolkodásra készítő felismerése az is, hogy Vincenz népiségfelfogásának „érvei részben a néprajztudós Györfly Istvántól valók”.

Az emigráció íróinak magyarságélménye természetesen jóval később, bő évtized elmúltával transzponálódott a művekben, rossz időben, mert már a politika is „formálta” az alkotás folyamatát. A jugoszláv partizánna lett Lew Kaltenbergh írásainak szemléletét pl. kifejezetten a marxista pártideológia motiválja, s ennek függvényében szól – elmarasztalóan, árnyalások nélkül – „a magyar társadalom rendi szerkezetének örökségéről”, a magyar középosztályról (ez már a torzkép határait súrolja), a kiugrási kísérletről stb.

Külön fejezetet szentelt a szerző ötvenhat lengyel irodalmi visszhangjának is. Az emigrációs és a szamizdat kiadványként megjelent műveket egyaránt számba veszi s e szemle konklúziójaképpen állapítja meg: „A számos költői műben, valamint a prózai részletekben nem a hagyományos lengyel–magyar barátság sztereotípiája” jelenik meg csupán, „hanem ... a két, független létéért ... harcot vívó nemzet sok évszázados sorsközössége is.”

Az újabb lengyel irodalom magyarságképeinek katasztere tehát elkészült, következhet az egyes művek és életművek esztétikai és komparatista szempontú interpretációja... (*Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 1995.*)

AZ ÖRÖKSÉG